

կ'առնու իր բազկաց վրայ. և երբ հանդիսականք ազատութիւն կը գոչեն, ինքը շիրիման ցոյց կու տայ կայսերականաց, և կ'ըսէ. « Ջայտ ազատեցէք: ասոր զթիացէք: ասոր համար ես աշխատեցայ և այլ բրի ոյ: Եսկասակ ներսոնի կամաց, ըստ ժողովրդեան զարաշխող բողոքին, ազատութիւն կը տրուի երկուքին ալ: Ազատութենէն յետոյ Ուսուսան կ'ըսէ. [Ըրկիւն է որ զղապանք պրան մարից: Երբ աստայ սրան ցուրի եղկիւններին՝ հոգուս մէջ ձայն լսեցի. « Պաշտպանիք զրան » և այլ անկասկած Գաւան ձայնն էր: Բանաւը մաշկ էր իմ ոյժերը, բայց նա մի բազէ վերազարձից ինձ այլ և նոս ներշնչեց այն քարասիրտ ժողովրդին, որ պաշտպան հանդիսանայ արան: Սրհնուած լինի նրան կամքը]: Ազատ էր լիբիան, ազատ Ուսուսան էր և Վիկիկիոսը իր ամենադառն և հոգնած ժամերէն պրծած և հեռու Նիքոնի ներկայութենէն, խաղաղութեամբ կ'ազատուի Սիկիկիոյ երջանկաւէտ պաշտան մէջ — Հասած էր ներսոնի օրհասական ժամը. ժողովուրդը այլ եւս ըլլողովին համազուած էր, որ իրենց կայսերն էր Նիքոնի պատճառը, նա այլ եւս ընկած էր ինձ ժողովրդեան և թէ պաշտականաց աջքէն, քրիստոնէականներէն վերջը, կը սկսի խողխուղել իրեն մերձասոր արձանականները. հասած էր վրէժիկըրութեան ժամը, մահը կը սպանանար. յուսահատութիւնը կը պաշարէ. չիք հնար, չիք փախուստ. վրին կը զնէ սուրը, և կը սասակի մայրապան, եղբայրապան մեծ սերունդործ ներսոնը: [Եւ այսպէս անցաւ Ներսոն, ինչպէս անցնում է հողմը, փոթորիկը, հրդեհը, պատերազմը կամ ժանախաղը. իսկ Պետրոսի բառիկներն մինչեւ այսօր իշխում է վատիկանեան բարձունքներէք քաղաքի և աշխարհի վրայ: Իսկ նախկին կապիկական զարդասի մաս, այսօր բարձրանում է փոքրիկ մատուռ, մի քիչ շնչուած արձանադրութեամբ. Quo vadis, Domine? »]: — Հրաշար է Սենէկիկիւն այս վէպը, որուն զիտուսը ծրագրեր ձառ համալուստ կերպով ներկայացուցցէք: Ներսոնի աքճունեաց, հոգ կատարած խնջոյքին, տնոր ճանապարհորդութեան զէպ ի Անտիոն, Պետրոս առաքելոյն քարոզութեան, Հաստերով կատարուած խնջոյքին, մեծ հրդեհի, և քրիստոնէից նահատակութեան նկարագրութիւնը, ակն յայտնի ցոյց կու տան լեհացի վիպասանին մեծ տաղանդը: Ժառարական կորույթ, խոշոր երեւակայութիւնը, ինքնատիպ և բազմակողմանի հմտութիւնն, լնթերդուն ընդարձակ գաղափար կ'առնու ներսոնի ժամանակակից Հոգմայիցեաց քաղաքա-

կանութեան, շաղկապութեան, գաղափարութեան, ցոփութեան, բրտութեան, անգիտութեան մասին. հոն տնոր մէջ կը տեսնէ նախկին քրիստոնէական հաւատայ ամենէն խաղաղաւ վրձակն, կատարի ձերբու, շնքու, տրկերու, փղերու: Երկուքնու, խաշի և հրդ մասնաւած հաւատացեցեց արիութիւնն, ուրախութիւնն, կենդանի հաւատքն, մարտիրոսութեան գերբնական տենչն:

Եւ եթէ կարելի է թերութիւն համարել, Ուսուսանի ուսոյ շատ չափազանց ցուցնեն է, նոյնպէս խնջոյից ծայրայեղ առասպելական փաթեմութիւնը. Ս. Պետրոս և Պողոս առաքելոց նահատակութեան հաղհեղաւ համառոտ նկարագրութիւնը և Quo vadis, Domine? առասպելական զէպին ոչ այնքան ուշադրու պատկերին, ասոնք գուցէ մի քիչ ստուեր թողուն Quo vadis? ամենայնայն է հրաշարի վիպականութեան շողողուն համառոտ վրայ:

Հ. Ս. ԵՐԵՄ.

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻ

ԱՄՍՏԵՐԴԱՄ ԶԱՆԴԱՆԻ ազգային բաժնին մէջ յիշուել ենք Գր. Տէր-Պողոսեանի գովելի ջանքով Փաստադր վրայ գրած ուսումնասիրութիւնը, որոց հեղինակը ասկայն Սեպտ-Հոգնեմերի թուան մէջ գոգելի ասկայն ինչեղով ուսն նիւթէն՝ չափէն աւելի կը ծանրանայ Փաստադր Զ զարկութեան և Ազատանդեղութի ձիւ թուահամարն աւելնութեան վրայ՝ նկատմամբ քրմահամարն (Իր թէ Գր. Լուսաւորայ Զեքուդ) Զեքուդըրուած եպիսկոպոսաց: Ամբողջ յոգնածն ընդդիմադրութիւն և Ազատանդեղեայ քննադատութիւն — Զօրաւածադրին երկուստեք մէջ բերած համեմատութիւններն իսկ յոր Ազատանդեղեայ հայերէն խմբագրութիւնը նորաւոր պարագաներով շատ աւելի ճոխացած է քան զնախնադայն, ըստ ինքեան յայտնի ազգայնաց: Ե յետման ներմասնութեան. այլ Տէր-Պողոսեան հանդէպ այս անձխուղի երեւութիւն իսկ՝ ջանահամար եղած է ցուցնելու, թէ Բուզանդին բնաւ անցած չէ յիշուել եպիսկոպոսաց Զօրաւածադր հատուածն Ազատանդեղութի մէջ:

Դա լուծման արժանի և կարեւոր խնդր մ'է

ի հարկէ. սակայն ընդդիմաբանն լուսնած չէ
զայն, վասն զի բերած փաստերն ոչ պատմա-
կան են և ոչ հնախօսական, այլ ենթադրական,
զորո ինքն իրեն կը ներկայացնէ, կ'ընդունի
իրեւե մատենագրական փորձաշարեր, և ա-
նոնցմով վտառահարառ օշննացած կը յայտարա-
րէ Հ. քննադատի եզրակացութիւնքը: Սակայն
մենք ի նկատի առնելով որ Բուզանդէն զսուր
ուրիշ յիշատակարան մի յայտնուած չէ և ուր
յիշուած լինին խնդրոյ նիւթ եղած եպիսկոպոս-
ները, նկատելով որ զոչոս վերաբերեալ Աղա-
թանգեղեայ տեղին — ինչպէս ուրիշ շատեր —
Ե զարու բնորշ հանգումանքներ աւելի կը ներ-
կայացնեն, քան Լուսաւորչի ժամանակակից,
կը համարակահիւք ըսելու որ Պ. քննադատը նոր
քայլ մ'առած կամ լաւ եւս նոր բան յայտ-
նած չէ իւր այդ քննադատականով:

Անցնի՛ք: Պալատ, Ալատ Աղւսթատ և այլն
վարիանդներն ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ հայ
մատենագրաց ընդհանուր կերպով ժամօթ Աղ-
թանոս անունն զբնագրական խանգարաններ
ուստի զոչոս կարեւորութիւն աւլը, մանաւանդ
թէ փաստեր կազմել անոր չափազանց բարե-
որդութիւն է:

Ով կարդացած է Ձեռքը զլակացւոյ Տարօնի
պատմութիւնը, գիտէ թէ ոչ միայն Գրիգորի,
Ղեւոնդիսի, Ձեռնորդի և այլ եպիսկոպոսաց
թղթակցութիւնք, այլ նոյն իսկ նմանիւնեան և
Արձանի պատերազմներուն, քրմաց քառակու-
ղութեան և ծուխերու, և Ս. Գրիգորի ձեռքով
նոցա կարգաւորելոյն նկարագիրքն՝ այլովք հան-
դերձ՝ Գրիգորի գործունէութիւնը ցոյց կու տան
յետ զարքին և սակայն Տէր-Պօղոսեան հոռ
եւս մեծ նորութիւն մի կը յայտնէ իւր ընթեր-
ցողաց, ըսելով թէ « Ձեռքը չի պատմել Ս. Գրի-
գորի գործունէութիւնը զկնի զարքին ». և թէ
այդ իսկ պատճառաւ Ձեռքը յիշած չէ քրմա-
կան դատակարգութենէն ձեռնարդուած 12 ե-
պիսկոպոսները: Բայց երբ Սղիազար Տիմութեոս,
Բեկասը, Գայիոս և Անատան ստար եպիսկո-
պոսաց հետ՝ ՎԱԶԵԲԱՆՈՒ եւս կը յիշէ երկիցս
իրեն եպիսկոպոս, (առանց երկարաբանական կող-
մանց վերակացութեան յիշատակութեան) այսպ
ուրեմն Ձեռքը առիթ առնելը յիշելու միւս 14
եպիսկոպոսներն եւս, եթէ նոքա Փրիգորի
կենդանութեան ժամանակ և ձեռք ձեռնա-
դրուած և այլեւայլ կողմերու վրայ եպիսկոպոս
կարգուած լինէին:

Աղբիւնոսի երթատական կողմերը վերա-
կացու կարգուելու մասին Աղաթանգեղոսի և
Փառաստոսի համաձայնութիւնը կատարեալ լի-

նեղով, ուրիշ մը և է մեկնութիւն տալն աւել,
չորդ է: Թող թէ Փառաստոսի Գ զարեւութեան Գ
զլիւսու խանդարմանն ապահինել, զոր և ոչ իսկ
բանադատն վերադանդնել կարող եղած է:

Գիտելով որ Աղաթանգեղեայ նախնական և
համառօտ յոյն բնագիրք՝ պիտովն տարբեր էր
այժմեան կամ նոյն իսկ Ե զարու մ կատարուած
հայերէն խմբագրութիւնէն, զոր խնամքով ու-
սումնասիրած և ցոյց տուած է Հ. Բարսեղ Սար-
գիսեան: Գիտելով որ Բուզանդայ պատմութեան
նախկին և համառօտ բնագիրք եւս յունարէն
էր, ինչպէս կը ցուցնեն Արշակայ և Գրաստա-
մատի մասին հառող հատուածներն առ Պրիկ-
պիսի, ուրեմն բնաւ հակասական չէ՝ որ Աղա-
թանգեղեայ և Բուզանդայ հայ խմբագրողներն
իրարմէ փոխարարձ օժանդակուած ըլլան, մին
ըստ նախկին յոյն բնագրին. և միւսն՝ ըստ
վերջին խմբագրութեան. ուստի այս տեսակէ-
տով որոնց լաւ ուշ դրուած չէ և կ'ունենան Տէր
Պօղոսեանի ընդգրկմախօսութիւնքը, և քննա-
դատ Հօր եղբակցութիւնքը կը մնան իրենց
սւգին մէջ. նոր և շուքիւնիլ յայտնութիւնք
միայն կարող են փոխել զայն:

ԶԱՆԳԵՍ ԶԱՆԳԵՍՍԵՑ

ԱՐՏԱՍԱՀԱՄԱՆԻ ԹԵՐԹԵՐ

ԶԱՆԳԵՍ ԱՄՍՕՐԵԱՑ. — Հնագիտական
մի արձանագրութիւն (թղթակցութիւն Ար-
զարու և Վերիստոսի) որ ամիսներ առաջ եւրո-
պական և մեր մամոյ մէջ բաւական արձա-
գանդ ունեցաւ, նոյնը այդ « Հանդէս ամ-
սորեայ » թիւ 9, 10, 11, մէջ ընդ երկար
կուսումնասիրուի. Հ. Տաշեան վրդապ. այս
յօդուածին վերնագիր կը դնէ « Թղթակցու-
թիւն Արզարու և Վերիստոսի » ըստ նորագիւտ
արձանագրութեան Եփեսոսի: Մենք « Բաղ-
մալէպ » ով՝ բանասիրաց համառօտ անդե-
կութիւն մը տուած էինք յիշեալ արձանա-
գրութեան մասին, արդ աւելորդ կը համա-
րինք երկրորդիւ և երկարաբանել: Հ. Տա-
շեան իր յօդուածով կը յայտնէ, որ:

« Արձանագրութիւնը ոչ մի կերպով Յիսուսի
ժամանակաց կը վերաբերի, ոչ ալ Արզարու